

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**QARSHI MUHANDISLIK-IQTISODIYOT INSTITUTI
SANOAT TEXNOLOGIYASI FAKULTETI**

5850100 “ATROF-MUHIT MUHOFAZASI” ta’lim yo’nalishi IV-bosqich talabasi

Shodmonov Otabek Ro'zievichning

**«Koson yog' ekstraktsiya OHJdan chiqadigan moddalar tahlili va
me'yorlashtiruvchi innovasion texnik echimlarini tanlash»**

mavzusida

Bitiruv Malakaviy Ishi

Rahbar:
Ishni bajaruvchi:
Himoyaga ruxsat etildi:
Kafedra mudiri:
dots. Muradov Sh.O.

Panjiev U.R.
Shodmonov O.R.
«Himoya uchun DAKga yuborildi»
Fakultet dekani:
dots. Haydarov Sh.A.

«__» _____ 2013 yil

«__» _____ 2013 yil

MUNDARIJA

Kirish.....	3
1. Umumiy qism.....	5
1.1. Koson yog` ekstraktsiya oxn joylashgan hududning tabiiy geografiktasnifi.....	5
1.2. Yer resurslari haqida ma`lumot.....	8
1.3. Suv resurslari haqida ma`lumot.....	10
1.4. O'simlik va hayvonot dunyosi haqida ma'lumot.....	14
1.5. Atmosfera havosi haqida ma`lumot.....	14
2. Maxsus qism.....	16
2.1. Korxonani atmosfera havosini ifloslantiruvchi manba sifatida tavsifi.....	16
2.2. Mavjud gaz tozalovchi qurilmalarning qisqacha tasnifi.....	21
2.3. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi moddalarning tasnifi.....	23
2.4. Atmosferani ifloslantiruvchi moddalar tarqalish maydoni atrof-muhit muhofazasi tadbirlaridan keyingi tahlili.....	23
2.5. Paxtani birlamchiqayta ishlash jarayonida atrof-muhitni zararlantiruvchi hosil bo`lish sabablari.....	26
2.6. Tehnologik va vintlizatsion chiqindilarni normal talabi.....	28
2.7. Yog`zavodidan atmosferaga chiqayotgan changdan havoni tozalash.....	31
3. Mehnatni muxofaza qilish.....	36
3.1. Mehnatni muhofaza qilish qonuniyatlari asoslari.....	36
3.2. Sanoat korxonalarida mehnatni muxofaza qilish xizmatini yo`naltirish.....	37
3.3. Sanoat korxonalarida jaroxatlanish va kasb kasaliklarinio`rganish usulari.....	37
4. Iqtisodiy qism.....	38
Xulosa.....	42
Adabiyotlar ro'yhati.....	43

Kirish

Tabiat boyliklarini mahsuldorligini va tabiiy sharoitini inson uchun qulayligini saqlab qolish uchun ulardan extiyojga yaraydigan me`yorida amalgam oshirish, tabiatni energiya bilan boyitib boorish uning kompo-nintlari o`rtasidagi o`zaro tabiiy muvozanatini barqaror saqlab turish zarur. Buning uchun ishlab chiqarish korxonalarida chiqindisiz samarali ishlaydigan tehnologi-yalarni tadbiq qilish er resurslaridan oqilona foydalanish zaxarli kimyoviy moddalarning qo`lanilishi va miqdorini tobora qisqartirib borish havo va suv xavfsizligini chiqindilar bilan ifloslantirishni tez suratlar bilan kamayti-rib borishga har bir korxona tashkilot va xar birimizning muqadas vazifamiz bo`lmog`i lozim.

Fan va texnika taraqqiyoti jadalashgan sari insonning atrof-muxitning bo`lgan munosabati borgan sari foalashib tabiiy boyliklarni ishlab chiqarish bugun kechagidan, ertaga esa bugundan ko`proq xajmda jalb qilish harakatida mehnat qiladi. Tabiiyboyliklardan foydalanish va ularni insoniyatextiyojiga ko`proq sarf qilish kuchaygan sari 100 yillar davomida barqaror bo`lib kelgan ekalogik muovazanatbuzilishi inson bilan tabiat o`rtasidagialoqa murakkablashib tabiiy xolat halokat yoqasiga kelib qolmoqda.

Hozirgi kungacha atrof-muxit holatini saqlab qolish bo`yicha bir qancha qonunlar qabul qilinadi, ko`plab loyi-xalar kelishuvlar imzolandi. Quyida biz havola etadigan ishimiz 1996-yil 27-dekabrda qabul qilingan "Atmosfera havosini muxofaza qilish" to`g`risidagi qonun, Prezidentimizning O`zbekiston XXI-asr bo`sag`asida, Xavfsizlikka taxdid , barqarorlik shartlari taraqqiyot kafolatlari" asarda "havo bulog`ining ifloslanishi ekalogik xavfsizlikka taxdiddir"degan talablaridan kelibchikan va jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari kitobida korxonalarini modernizatsiyaqilish, yangi texnika va texnologiyalar bilan ta`minlangan davlatlar ishtirokida imzolangan Kioto pratogoliga kiritilgan Kioto protagoli 1997-yilda 30ta rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o`rtasida imzolangan.

Yuqoridagi talablardan kelib chiqib biz Koson yog` ekstraktsiya OXJ dan chiqayotgan moddalar tahlili va me`yiorlashtiruvchi innavatsion texnik echinmalarni tanlash mavzusida bitiruvb malakaviy ishini yozishga kirishdim.

1 Umumiy qism

1.1 Koson yog`ekstraksiya OXJ joylashgan xududning tabiiy geografik tasnifi.

Koson yog`ekstraksiya OXJ Qashqadaryo viloyati Koson tumani Qarshi-Buxoro yo`lida joylashgan.

Iqlimi quruq kontental bo`lib, yozda issiq qishda sovuq o`rtacha 70bo`lsa yozda 430 etadi. O`rtacha yog`ingarchilik 350 mm tashkil etib o`zgarib turadi.

Tabiati hilma-hil va betakror hisoblanadi.Qashqadaryoning quyi qismida Qarshi cho`li-da xududida joylashgan. YEr usti tekis adir va qirlardan iborat, balandligi 450-550m. Yozi uzun va issiq, iyulda harorat 420 ko`tariladi.Yanvarda esa eng past harorat 270 dan tushmaydi. Noyabr o`rtalaridan havo soviydi va namgarchilik boshlanadi. Yillik yog`in 190-200mm. Vegetatsiya davri 270-280 kun, tuman xududidan rus Qashqadaryo daryosi oqib o`tadi. Aholisi asosan uzbeklar shu jumladan rus, turkman, tatar, arman, ukrain, ozarbayjon va boshqa millat vakillari yashaydi. Aholining o`rtacha zichligi 1km2ga 29 kishidaniborat. Bundan bizga ma`lumki ichimlik suvi muamo bo`lib chuchuk suv bilan etarlicha ta`minlash kerak.`

1.1 jadval.

Koson shahrida shimolning yuksalishi va takrorlanishi.

Oylar	Sharq	Shimoliy sharq	Sharq	Janub sharq	Janub	Janubiy g`arb	G`arb	Shimoliy g`arb
I	6	47	18	2	2	6	10	9
II	6	41	16	2	3	8	14	10
III	5	34	15	2	3	4	21	11
IV	8	31	17	2	3	6	20	13
V	13	36	16	2	2	6	15	10
VI	25	32	12	1	2	8	12	8
VII	36	27	8	1	2	11	9	6
VIII	28	28	13	0	2	14	11	4
IX	12	20	21	1	1	14	16	5
X	5	38	20	3	1	8	18	7
XI	4	41	18	2	2	5	17	11
XII	4	47	19	1	2	6	13	8
Yil	13	35	16	2	2	8	15	9

1.2 jadval

Xarakteristika nomi	Miqdori
Atmosferani strifikatsiyasga bog'liq bo'lgan koefitsienti A	250
Joy relyefi nomi	1
Havoning eng issiq oydagi o'rta	36.3

1.3 jadval

Harorati T ⁰ C													
Havoning eng sovuq oylardagi o'rtacha harorat T ⁰ C	1.3												
Shamolning tezligi	9												
Harakteristika	I	II	8/7	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yil
Havo harorati °C	1.3	4.1	8.7	15.0	20.8	25.3	28.4	26.9	21.0	14.3	8.5	4.4	14.9
Havoning nisbiy namligi %	7.2	7.1	7.2	68	59	43	38	42	46	57	66	73	59
Yomg'irlar	6.4	6.9	101	80	43	10	2	1	5	3	59	69	535

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yil
1.9	2.0	2.0	1.9	2.0	2.0	2.4	2.2	1.6	1.6	1.5	1.6	1.9

Prezidentimiz takidlaganidek "Barcha islohatlar inson manfaatlari uchun xizmat qiladi" El faravon bo'lishi uchun xar bir fuqoro misol hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan koson tumanida boyitish uchun er osti va usti boyliklaridan foydalanilmoqda.

1.2 Yer resurslari haqida ma'lumot.

Tuprokning yuza kismini murakkab geomorfologiya tuzilishiga tog jinslari va iklim sharoitining xilma xilligi xamda inson xujalie faoliyatining tarixiy va xususiyatlari tufayli koson tumani xududi uchun xos bulgan tuprok turlari tarkibining.

Koson tumani Kashkadaryo viloyatiningchul zonasiga kiradi.Va uning tuprogi xilma xil bulib, ular dengiz satxidan balandligi 250-300 m bulgan.Koson tumani tuproklari taxirli, tuproklari katoriga chul kumli tuproklar va kushrok kumloklar bilan aralash xolda uchraydi.Taxirli tuproklar chuchuk yoki

kam menerallashgan sezod suvlari satxini ancha pastida joylaganligi sababli nispatan kam shurlangan. Bu tuproklarda chikindi mikdori kam. Chikindining mikdori 0.65- 0.8% bazi xollarda 1% azotning miklori 0.17 – 0.18% tashkil qiladi va quydagi qatlamga tomon ularni mikdori kamayib boradi. Unimli taxir tuproklar tamning eng yaxshi er fondini xosil kiladi shu boisdan ular birinchi navbati uzlashtishi tomonning praver.

Kodiksda er umumiy boylikdir Uzbekiston Respublikasi xayoti faoliyati va fukorolikning asosiy shidatida undan okilona foydalanish zarur va u davlvt tomonidan muxofaza qilinadi diyilgan.

1.3 Suv resurslari xaqida malumot

Koson tumani suv resurslari sifatida yomonlashivining tuprokning shuurlanishi va shuurxoxlar paydo bulishi, suv va shamol eroziyasining kuchayishi er osti suvni satxi kutarilishiga suniy shur kullvrning xosil bulishiga olib keladi va okibatda nafakat tabiatnikelishmoklanishi jamiyatni xam diarli digiratsiyaga uchratadi. Bu erda suv resurslarini tabiy xujalik va ishtimoiy sharoitlar ilan chanbarchas boglikligini kuzatish mumkin. Sugoriladigan maydonlar 350 ming gektardan ortik bulib shuningdek korxonaga 90 gektar sugoriladigan maydon bulib sugorishga foydalanayotgan suvlvrning xozirda 70% tashlab yuboriladi. Sugorilishdan 30% ni suvni samarali foydalanishga yunaltirilgan bulib xisoblanadi. Koson tumani er osti suvlari mavjud , ammo bulgani uchun suv kuvurlvri vsosida olib kilinadigan. YEr ostgi suvdv va zovurlar orkali sugorilib yigilib kolgan suniy shur kullarni suvni shuvursizlantirib, sugorilishga va boshka tuxnik suvlariga ishlatish zarur.

Qashkadaryoning xafzasini kuyi kisimdan Koson tumani xam suv olib va foydalaniladi

Tuman asosan Kashkadaryo orkali sugoriladi ammo suv mikdori sugorish uchun etmaydi.

Kashkadaryo –bannichniy kuzatuv pasdagi natijasiga asoslab malumot olinadi. Malumotlardan shu anikki, suvni xajmi sugorish va kamunal maishiy ehtiyojlariga xam etishmvydi va bu ehtiyojlarni kondirish uchun Koson er osti suvlari va kullarni shur suvlarni 1-0.1-0.2g .Tuz darajada shursizlantirib foydalanish mumkin. Natijada chuchuk ichimlik suvlari tejab axolini ichimlik suvi bilan taminlasa buladi.

Koson yog OXJda suv korxona ishchi xizmatlarini ichimlik xujalik suv taminoti xom ashyo sifatida texnologik va yordamchi jarayonlarida ut uchirish va sugorishda ishlatilish zarur xisoblanadi.

Xozirgi vaktda sanoatda 3-xil tizimda suvdan foydalanishni amalga oshirilmokda:

1. Suvdan tugridan tugri foidalanish tizimidir busuv manbayida turli inootlar yoki usknalar yordamida olinib 1-chi navbatda suv tayyorlash sexiga yoki uskunalar yordamida olinib 1-chi navbatda suv tayyorlash sexiga yoki stansiyaga uzatiladi u erda suvni sifati texnologik jarayoni uchun yarakli xolatida xar bulishiga uzatiladi ,u erda suvni sifati texnologik jarayoni uchun yarakli xolatida xar bulishiga uzatiladi texnologik jarayonlarida ifloslangan suv bulimmalardan chikarilib maxalliy tozalash inoatlariga uzatiladi va u erda tozalanib keyin manbaga tashlanadi. Bu tizimda manbada doimo kata mikdorida toza suv olish kerak buladi.

Suvdan ketma ket foydalanish tizimida bunda suvdan foydalanish davomida manbada korxonaning eng kata bulimii uchun kerakli mikdoriga toza suv olinib uni xama bulimlaridan ishlatiladi

Bunda suvdan foydalanish malum mikdorda toza suvni iktisod kilish imkononi beradi.

Suvdan yopik siklda (kayta foydalanish tizimida) bunda suvdan foydalanish kata mikdorda tejamkorlik imkonini beradi xamda muxitdagi suvning ifloslantirilishini oldi olinada.

Korxonada komunal mayishi xujaligida suv taminot uchun suvning sifati amaldagi davlat yagona nusxasi(Uz.Dem:950-2000) talablariga tulik javob

berishi shart ,yani suvning kimyoviy xossalari organoleptik xossalari tarkibdagi iflos lovchi va zaxarlovchi moddalarning mikdori talab darajasida bulishi shart. Tabiatda kamdan kam xollarda yukoridagi talablarga tulik javob bergan suvni uchratish mumkin.Aksariyat tabiy er ustgi va er osti suvlari turli xil kuzatgichlar buyicha ichimlik va jxujalik maksadlari uchun yyaroksizdir shuning uchun unga turli ishlovlar berib yagona nusxasi talablariga tulik javob beradigan sharoitida suvga aylantiriladigan.Agarda maxali sharoit buyicha muvni filtirlash amalga oshirishga uning suvdagi mikdori 80-90% bulishi kerakyuSuvni kumush bilan (Ag) kanservatliyalansa uning iyon mikdori 0,05mg/l ortik buladi .

Korxonada sugorishda suvni juda kaktta kaytmas tarzda sarflanish va kancha suv ifloslangan okava suvlar sifatida kaytarilii korxonada kandy tiximda suvdan foydalanish mumkin.

1.5. -jadval

Davlat yagona nusxasi Uz DSD9yu 50-2000 buyicha suvni organoliktik va bakterologik kursatgichlariga talablar.

№	Kimyoviy moddalarning nomlari		me'yor
1	Uumiy kattiklik mg/l		1000
2	Xiloridlar(s1) mg/l		350
3	Sulfatlar(SO4) mg/l		500
4	Temir (Fe) mg/l		0.3
5	Marganis mg/l		0.1
6	Mis (CU20) mg/l	Orgarolipik	1.0
7	Rux (ZN) mg/l	Kursatmalar	5.0
8	Koldik alyuminiy (AL) mg/l		0.5
9	Gersametafasfat (PO3) mg/l		3.5
10	Gripolifasfat (PO3) mg/l		7.8
11	Umumiy kattalikning EKV/l		7.0

1	Berelii(Be2Q) mg/l		0,02
2	Molibden (MO2Q)mg/l		0,25
3	Mishak (Ag3 Q.5)mg/l		0,05
4	Nirolar (No)		45,0

5	Poliakriamid mg/l	Toksikologik	2,0
6	Kurgoshin(PO ₂ Q)mg/l	kursatmalar	0,03
7	Selen(Sg ₂ Q)mg/l		0,001
8	Stronsii(Sg ₂ Q) mg/l		7,0
9	I va II illmii tuman uchun		1,5
10	III ilmii tuman uchun		1,2
11	IV iklimii tuman uchun		0,7
12	Uran (U) tabiii va uran 288 mg/l		1,7
13	Radiy 226 (Ra)Q l,l		1,2 * 10 ⁻¹⁰
14	Stronsiy-90(Sz)Ql/l		4,0 * 10 ⁻¹⁰

K >18 yaxshi suv ko`p yillardan beri ishxorlardan to`planishidan qarshi tadbirkorsiz muvoffaqiyatli ishlatilmoqda.

K=18-6 qoniqarli ishqorlarning asta sekin tuplanishiga qarshi mahsus tadbirlar o`tkazilishi shart.

K=<1.2 yaroqsiz umuman sug`orish uchun yaroqsiz.

K=5.9-1.2 qoniqarsiz. Bundan suv bilan sug`orish suniiy drenat deyarli doimiy bo`lish kerak.

1.4 O'simlik va hayvonot dunyosi haqida ma'lumot

Koson tumani o`simlik qoplamining sharoitida va tarqalishida xududning geologik taraqqiyoti geografik urni va tarqalishida xudidning gealogik taraqqayoti geografik o`rni va hozirgi tabiiy sharoitlari asosini axamiyati kasb etadi. Usimlik turlarining tarqalishida esa relf tuproq va iqlim sharoitlari muhim omillar hisoblanadi. Tuan florasi tarkibida mahaliy o`simlik turlaridan tashqari Eron, Afg`oniston va O`rta dengiz bo`yi o`lkalari uchun hos bo`lgan usimlik turlari ham mavjud.

Qashqadaryo viloyatining tabiiy florasi 1200 ga yaqin yuksak turlaridan tashkil topgan bulib ularning 106 turi oziq ovqat va chorvachilikda yem

hashak sifatida ishlatiladi, 138 turli qimmatbaho dorivor 2.6 turli efir moyi 61 turli asal beruvchi 62 turli oshlovchi 138 turli qimmatbaho bixli usimliklardir bu turlaridan tashqari tuman florasi tarkibda manzaralarali, vitaminli va tolali usimliklar ham uchraydi. 26 turli usimlik 53 turli buyoq beruvchi , 19 turli qimmatbaxo bixli usimliklardir. Bu turlaridan tashqari tuman florasi tarkibida manzarali vitaminli nva tolali usimliklar ham uchraydi.

Globotanik jixatidan rayonlashtirishning yangi shemasida koson tumani ana shu chorvochiliklarda rayonlashtirishida asosiy asoslanib chul mintaqasida yillik urtacha harorat 16-18⁰C , yanvarning urtacha harorati 0.1-3.3⁰C bulib, 270-330 kun davomida harorat 5.0-0 dan yuqori buladi.

Chul mintaqasining asosida usimlik qoplamida qadimiy Qadam (Juzgun) shuvak efemeri chorvamuklarning asosida asora assotsiyalari ustunlik qiladi. Relfining pastkam joylarida shivaklar va shuralar usadi.

Bu mintaqaning qumli chullarida kuchma qumlarga oslashgan tamofit usimliklar qadimgi (turi) quyonsuyak qizilkandim mustaxkamlangan. Qumlarda esa shuvoq illoq qorasaksovul, efemirlardan chayir urg`ochi selin tuyapaymon usadi. Hududning ichki tekisliklari uchun efemir va efemiroid, usimliklardan cherkoz, singren, isiriq oq chitir, butalardan yulg`un qorasaksovul va boshqa usimliklar hosdir.

Bundan tashqari kam shurlangan joylardan nalimoq shura terskin dastarbosh kuchli shurlangan yerlardan esa qora shura sersazan shurajriq, qizilmiya va bishqa usimliklar uchraydi.

Mintaqaning daryo terrasalarida, vodiylarda va botqoqlarda ajriq yantoq qizilmiya kabi usimliklar botqoq tuproqli joylarda esa qaish lux qiyoy buxdoyiq, chuchukmiya kabi usimliklar tarqalgan/

O'simliklar kislorodni yetkazib yer usti va yer osti suvlari rejiga ijobiy ta'sir ko`rsatib, tuproqni shamol va suv eroziyasidan saqlaydi. Bu joy tabiati uchun bu muhi hissoblanadi. Tuaning geografikurni va landshaflarining xilma-xilligi hayvonot olaining shakllanishi va tarqalishiga uz ta'sirini kursatadi. Suvsiz qumli chullar, tog` o`rmonlari va daryo vodiylarining ekalogik sharoiti

hayvonlarning hayot kechirishi uchun bir xil emas. Shunga ko`ra xar qaysi landshaft uchun yoki bu sharoitiga moslashgan hayvonlarning ma`lum turlariga hosdir. (2-jadval)

O`zbekiston hududida xususan Koson tumani chul mintaqasi turli ulkalarning hayvonlari aralashib ketgan 300 geagrafik tumanga mansubdir. Chul hayvonlar yozda tuproq haroratining yuqori bulishiga (50-60) va uzoq suvsizlikga moslashgan. Bu yerdagi fauna vakllarining muhitga moslashganining yana bir belgisi mularning yer rangida yani qum changi ustida bo`lishidir Xududagi ayrim hayvonlar (yumronqoziq, qushoyoq va boshqalar ) istemol qiladigan oziqasitarkibidasgi ozgina namlik bilan kifoyalanadi va suvsiz hayot kechira oladi. O`simliklarning siyrakligi , ovqat va suvning taqchilligi tufayli hayvonlar tez harakatlanish qobiliyatiga ega bo`lsada yozda kunduzi tuproq 60-70C qiziganda ularni faoliyati keskin susayadi. Bu hol ko`pchilik hashoratlarga, kaltakesaklar, ilonlar , sut emizuvchi ayrim hayvonlar va bazi bir qushlarga hosdir. Hayvonlarning hayot sharoiti qumli sho`rxol oshloq cho`llarning hayvonlaridan farqlanadi. Bu yerlardan yog`in-sochin bo`lishi faqat qish va bahor oylariga to`g`ri keladi. Asosan efemir o`simliklari o`sadi va may oyining bu o`simliklari ham qovjirab qoladi. Hayvonlar ham o`simliklar kabi quyosh isitishi bilan uyqudan uyg`onadilar, zo`r berib ozuqa bilan ozuqlanadilar va ko`p o`tmay urchiy boshlaydilar. Mintaqadagi umurtqali sut emizuvchilar, sudralib yuruvchilar, qushlar ham quruqlikda ham yashovchi hashoratlar qisqichbaqalar malyuskalar, chuvalchanglar va boshqa soda hayvonlar uchraydi. Bu xududga mansub bo`lgan sut emizuvchilardan shalpangquloq, tipratikon, qumquyoni, yumronqoziq, severeev qush oyog`i baroq barmoqli qush oyoq, katta qum sichqon, bo`ri tulki va boshqalar yashaydi. Jazirama nissiq kunlarda daraxtlarning uchlarida dasht agamasi deb ataluvchi kaltakesak ko`p bo`ladi. Umuman cho`l xududidagi ko`pgina hayvonlar endem (ma`lum bir girafik viloyatda yashaydigan va boshqa joylarda uchraydigan) hayvonlardir. Tumanda ham bu turlari bir necha hilni uchratish mumkin. Shuningdek cho`l toshbaqasi echkemarlar.

Cho'llarda kon ishlari davomida xududni filorsini nobud bo'lishiga sabab bo'lmoqda, bu esa bazi tur va navlarni buzilishiga olib kelmoqda.

1.5 Atmosfera havosi haqida ma'lumot.

Shaharlar atmosferasini ifloslantirilishi darajasini ko'rsatuvchi omillarga asosan quyidasgilar kiradi:

Tabiat va tabiiy jarayonlarning tabiiy tavsiflari bilan bog'liq omillar. Masalan atmosfera yog'inlarining turi va jadalligi joyning tabiiy geografikva atrof muxitga tasir etuvchi halokatlihamda davomiy tabiy jarayonlar kuchli shamol, quyun va boshqalar.

Inson faoliyati bilan bog'liq omillar (antropogen yoki tehnogen omillar) havo havzasi tarkibining sifat va miqdor ko'rsatkichlar faoliyatining tavsifi salbiy tavsifga ega.

Antropogen omillarni atmosfera mussafoligiga tasir etish ko'rsatkichlarga qarab shartli ravishda uchta guruxga bo'lish mumkin:

1. Mahalliy yoki lokal ifloslanishini ko'rsatuvchi omillar.
2. Katta xududlarni ifloslantirishi belgilovchi omillar
3. Atmosferaniglobal ifloslanishini belgilovchi omillar

Bajarilayotgan yilda inson faoliyatining atmosferaga ta'sirini mahalliy lokal omillarni ko'rib chiqamiz.

Atmosfera havosining muhim darajada ifloslanishini kishi organizmining turli kassaliklar bilan og'rishiga olib keladi. Buyuk alloma Abu ali ibn sino aytganlaridek odamning salomatligini tashqi sharoit bilan chambarchas bog'langan.

Respublikamizda atmosfera havosining chiqarilayotgan turli chiqindilar 80-yillarning o'rtalariga nisbatan kamayishi yo'nalishida bo'lishiga qaramasdan hali ham yuqori ko'rsatkichlarni tashkil qiladi. 1985-yilda jami chiqindillarning miqdori 4.2 million tonnani tashkil qilgan holda 1994- yida bu raqam 2.4 million tonnagacha kamayadi. Bu jixatdan sanoat korxonalarida chiqadigan chiqindilar 1.5

million topnnadan 0.9 million tonnagacha qisqaradi. Tiransport vositalaridan chiqqan ifloslovchi moddalar esa 2.7 dan 1.4 million tonnagacha kamayadi. Bunga chiqindilarning kamroq chiqishini korxona xududlariga turli konsentratsiya gaz va changni ushlab qoluvchi hamda tozalovchi moslamalarning o`rnatilishi va mavjud xududlarning samaradorligini oshirish sabab bo`ladi. Shuningdek ishlab chiqarish xajmining kamayishi va shunga muvofiq yoqilg`idan foydalanib miqdorining, pasdyishi ham tasir ko`rsatgan.

Malumotga ko`ra sanoat korxonalarida 1981-1985 yillarda har yili soatiga 421.3 ming m<sup>3</sup> gazni tutib qoluvchi va zararsizlantiruvchi ishga tushirilgan bo`lsa 1986-1990-yil;larda 723 ming m³, 1991- yilda 1282.3 m³, 1992-yilda 79.6 ming m³, 1993-yilda 357.8 m³, 1994-yilda 514 ming m³ gazni tutib qoluvchi va zararsizlantiruvchi moslamalar o`rnatildi.

Respublikada 1992-yilda jami ushlab qolingan va zararsizlantirilgan tehnogen chiqindilar miqdori 1985-yilga nisbatan 6% ga ortgan, yasni 1985-yilda chiqindilarning 65% ushlab 1992 yilda bu miqdor 71% Novoiy viloyatida 1992-yilga ushlab qolingan va zararsizlantirilgan chiqiundilar miqdori deyarli 91% Toshkent viloyatida 79% Samarqand viloyatida 75.1 % ni tashkil qilgan xolda Buxoro Qashqadaryo , Sirdaryo viloyatlarida 18.8 % dan 34.2 %gacha bo`ladi.

Turgan manbalarda havoga chiqarilayotgan chiqindilarni tutib qolish va zararsizlantirish bilan birga talay miqdordagi zararli chiqindilar havoni ifloslab kelmoqda. 1992- yilda jami bo`lib 1107.8 ming tonna chiqindi havoga chiqarildi, buning 203,3 ming tonnasi qattiq, 904.5 ming tonnani gazsimon va suyuq moddalardan iborat bo`ladi. Shu jumladan oltingugurt angidridi -455.2 azot oksidi -100, uglerod oksidi 154.1 uglevodorod -157.5 ming tonna.

Havoga chiqayotgan chiqindilarning katta qismi gazsimon va suyuq moddalar bo`lib ularning tarkibi ko`proq oltingugurtni angidridi (Qarshida 30.7 ming tonna) uchuvchi organik birikmalar va boshqalardan iborat.

Atmosferaga havosini ifloslantirishda bazan mahalliy zonalar (ma`lum chiqindi moddalar guruxi bo`yicha tarkib topadi.Ular shu naydagi sanoaqt korxonalari yoki tutunlarning chiqindilari tutunlari bilan bog`liqdir.

Ko`pincha kimyo, neft va gazni qayta ishlash mikrobiologiya sanoati qora va rangli metallurgiya va boshqa korxonalar chiqindilari shunday zonalarini hosil qiladi.)

Ularning havoga chiqadigan texnologik chiqindilari tarkibiga qo`rg`oshin, oltingugurt va xlorid miqdori vanaday oksidi benzanirin va ko`pgina boshqa yuqori darajada tasirchan moddalar bo`ladi. Bunday moddalar soni 150 dan bo`ladi. Bu barakali ish ko`p miqdorida chiqadigan chaqirib yuborishi hollari ham bo`ladi, bunday chiqindi chiqarish hech joyda qayt etilmaydi. Shuning uchun ham havoning ifloslanishi darajasi bazi sanatoriya meyoridan ko`proq ham bo`lishi mumkin. Bu xol chang va zararli tutib qoluvchi hamda tozalovchi moslamalarning buzilib qolishi korxonada buzilish xodisalarining yuz berishi yoki oylik ishlab chiqarish rejasini tezroq va ko`proq xajimda bajarish bilan bog`liq bo`ladi.

Atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalarning inson organizmiga bevosita yoki bilvosita zararli tasir ko`rsatmaydigan miqdori ruxsat etilgan miqdor (REM) deb yuritiladi. Bunda zararli birikmalarining odam mehnat faoliyatiga va kayfiyatiga putur yetkazmasligi inobatga olinadi.

Havo ifloslanishining muntazam ruxsat etilgan miqdoridan yuqori bo`lishi aholi kassalanishi darajasining keskin ortishiga olib keladi. Aholi yashash joylarida havoning ifloslanganlik darajasini va tasiri ruxsat etilgan miqdor ko`rsatkichlari bo`yicha belgilanadi.

Atmosfera havosi tarkibida qo`rg`oshin, margumush, mis va boshqa og`ir metallarning qattiq birikmalari oltingugurt gazi, uglerod oksidi, ftor birikmasi, azot oksidi, amiak uglevodorodlar boshqa gazsimon va suyuq moddalar miqdori REM darajasidan oshib ketgan taqdirda kishi organizmiga tasiri quyidagicha sodir bo`ladi, oltingugurt oksid va uning boshqa birikmalar har m^3 havodan 0.085 mg dan ziyod bo`lganda ko`zning shilliq pardasini va nafas olish yo`lini yalig`lantiradi. Oltingugurt gazi REM dan 0.05 mgga olinganda organizmning og`ir bronhit, gaztrit bilan og`rishiga olib keladi. Nafas olish yo`lida ilgari mavjud bo`lgan kasalliklarni qo`zg`aydi, bosh miyaning bazi funksiyalarining

o`zgartiradi bolalarni o`shida orqada qolish yuz berdi o`lkada yangi elementlarning vujudga kelishi kuzatiladi.

Uglerod oksidining REM dan 0.5 mgga ortishi gamoglabin harakatini kuchaytiradi. To`qimalarda kislorodning yetishmasligiga olib keladi. Asab, yurak, qon tomirlari to`qimalarining betartib harakatini keltirib chiqaradi. Ateresklerozning kelib chiqishiga sabab bo`ladi.

Uglevodorodlar REM dan 25 mg dan ohsa nafas olish yo`llari yalig`lanadi, ko`ngil aynishi paydo bo`ladi. Bosh aylanadi, uyquchanlik kuchayadi, nafas olish va qon aylanish ishdan chiqadi.

Sanoat va transport changi miqdori bir m^3 dan ortsa kishi organizmining changining tasiri uning tarqoqligi sababli sezilarli darajada yuz beradi.

Azot ikki oksidi miqdori REM 0.06 mg dan ortsa organizmning o`pka va nafas olish yo`llari kuchli yallig`lanadi, ulardan shamollashda kuchayishiga ko`maklashadi, qon borishi kamayadi.

Qo`rg`oshinli va uning birikmalari miqdori REM dan 0.0017 m^2 ga ortsa to`planish hususiysti esa qonning tarkibini o`zgartiradi va miya suyagiga tasir ko`rsatadi, muskullarining kuchsizlantirilishini oshiradi, asab tizimini buzadi. Bosh miyaning shamollashi buyrak va jigarning zarasizlanishi kuzatiladi.

Hozirgi kungacha atmosfera havosidagi 600 ta kimyoviy moddalarni REM ishlab, shuningdek 38 ta moddalarning birlashib tasir qilishi o`rganilgan bo`lib, ular uchun meyorlar belgilangan. Masalan quyidagi REM ko`rsatkichlarni ajratish mumkin:

Ms gazi	$0.001 m^2/m^3$
Oltingugurt gazi	$0.05 m^2/m^3$
Xlor	$0.06 m^2/m^3$
Fenol	$0.01 m^2/m^3$
Farmalozgid	$0.003 m^2/m^3$
Qurum	$0.05 m^2/m^3$
Uglerod oksidi	$5.00 m^2/m^3$
Azot oksidi	$0.400 m^2/m^3$

Chang

$0.500 \text{ m}^2/\text{m}^3$

va boshqalar. Turli moddalarning tasir darajasiga qarab xilma-xil REM ko'rsatkichlari belgilangan.

Atrof muhitning huquqiy meyorlari turlaridan biri qonun kuchiga ega bo'lgan texnik meyorlar va standartlardir. Masalan GOST 17. 23. 01-86

Atmosfera

Aholi yashaydigan punktlarda havo sifatini nazorat qilish qoidalari GOST 17 00 04-90 sanoat korxonasining ekologik pasporti.

Tabiatni muhofaza qilish qonunini buzganlik uchun quyidagi chorallarini qo'llash ko'zda tutilgan.

- moddiy aybdorlarga nisbatan jarima solish;
- ma'muriy ogohlantirish, jarima yetkazilgan zararni bartaraf etish malum bir turdagi faoliyat bilan shug'ullanishdan mahrum etish;
- jinoiy javobgarlik – O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksi bilan tartibga solinadi.

Yuqorida qayt etilgan tahlilni etiborga olsak, gaz taminot boshqarmasi ham atmosfera havosiga olishlaridan darajada ifloslantiruvchi moddalar chiqarilmoqda. Quyidagi bo'limlardan bu zararli moddalarning miqdori aniqlanib ularni ruxsat etiladigan miqdorlar bilan solishtirish va uni kamaytirish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqarishga harakat qilinadi.

Bundan kelib chiqqan hulosasi shuki o'simliklar dunyosi atmosfera havosini meyorlashtirib turadi.

Lekin asta-sekin bo'lsa ham hozirgi kunda atmosfera havosida ta'sirni oldini olish chora-tadbirlari keng miqyosda tushintirish ishlari olib borilmoqda.

1.6 Xududning shamol yo'nalishini tahlil qilish.

Buning uchun ixtiyoriy nuqta tanlanadi va undan rumb yo'nalishi bo'yicha chiziqli o'tkaziladi. Har bir chiziqli tanlangan nuqtalar bo'yicha shamolning qaytarilishini % joylashtirib chiqamiz. Masalan agar "Janub" yo'nalishida

qaytarilishi 20% bo'lsa, unda "Janub" chizig'i bo'ylab 20=4 mosshtab bo'yicha joylashtiramiz. Olingan va boshqa yo'nalishdagi nuqtalar to'g'ri chiziqlar bilan tutashtiramiz. Har bir chiziqqa to'g'ri keluvchi shamol qaytarilishini fazolar bo'yich hisoblaymiz. 2- jadval.

1.6-jadval.

Koson tumani shamol yo'nalishi.

Meteostatsiya	Flyugirning balandligi metr	Sh	Sh- Shq	Shq	J- Shq	J	J-G`	G`	Sh- G`
Koson	11	23.5	12.3	14.0	10.0	8.7	5.8	7.5	18.2
		4.7	246	2.8	2	17.4	1.16	1.5	3.64

2.1. Mahsus qism.

2.1 korxonani atmosfera havosini ifloslantiruvchi manbaa sifatida tavsifi. Koson yog` ekstraksiya OXJ zavodi 1 sutkada 1200 tonna chigitni qayta ishlashga mo`ljallangan.

Korxonada asosan 4 xil mahsulot ishlab chiqariladi:

1. Qora yog` - 199.6 t/sut
2. Rafinatsiyalangan yog` - 172 t/sut
3. Shrot – 422 t/ sut
4. Sheluha – 407 t /sut

Ushbu mahsulotni ishlab chiqarish uchun quyidagi ishlab chiqarish sexlari yordamida amalga oshiriladi:

1. Chigit saqlash ombori
2. Chigitni tozalash sexi
3. Asosiy ishlab chiqarish sexi
4. Ekstraksiya sexi
5. Rafinatsiya sexi
6. Yog` quritishva tozalash sexi
7. Saqlash ombori
8. Sovun sexi
9. Sut sexi
10. Mehanik sex
11. Qozonxona

Urug`chilik xo`jaligi.

“Koson yog` ekstraksiya ” qo`shma korxonasida urug` moshina yoki temir yo`l transportlari yoki qo`shma paxta zavodi teretoriyasidan lentali transporter orqali keladi. Keltirilgan urug` o`lchanadi va qabul qiluvchi bunkirga yuklanadi. Noriya yordamida va transportyor sistemasi orqali ombor maydoniga va ishchi minoraga xabar beradi va urug` lentani transportyor orqali birlamchi tozalashga

jo`natiladi. Meniral has- xashak bunkerga yig`iladi. Yengil aralashmalar sheluxa koriyasiga beriladi.

BOSH BINO.

O`lchangan urug` shnek yordamida oziqlanuvchi OXS, USM larga taqsimlanadi, bu yerda urug` has-xashaklar tozalanadi, so`ngra urug` mayda qo`shimchalardan quruq urug` shamol yordamida ajratiladi.

Meneral has-xashak bunkirlariga yig`iladi. Yengil aralashmalar sheluxa koriyasiga beriladi.tozalangan urug` tebranib turuvchiga beriladi. Bu yerda urug` 30-35 % yemiriladi. 1) tebranib turuvchilarda yemirilgan urug` qush silkituvchiga beriladi, bu yerda qisman yadroni yozilganlardan ajratiladi. So`ngra mayda aralashmalar bilan sineratsiyalash uchun seperatorga (1) keladi. Aralashma sheluxa bilan ikkilamchi yozish uchun 2-diskli tebranib turuvchilarga beriladi, so`ngra qush silkituvchilarga yani yadroni ezilganlar qisman ajratish uchun beriladi seneratsiyalash uchun seperatorga beriladi, bu yerda yadro sheluhadan to`liq ajratiladi.

Sheluha kontrol seperatorga yuboriladi va ishlab chiqarishdan chiqariladi, yadro esa volsuli bo`linmaga o`tadi.

Ezilgan sistema transpartyor yordamida metallardan yasalgan qovuruvchi bochkaga o`z-o`zidan bog`lanuvchi qatlamlar bilan qayta ishlash uchun uzatiladi. Tayyorlangan massa forpresga keladi. Forpressda siqilgan yog` qo`sh quyuqlashtiruvchiva nasos yordamida filtrgressga yuklanadi. Filtrgressda tozalangan yog` banda yig`ilgach sovutgich orqalikarabnaga tushadi.

Qo`shquloqlashtiruvchidan quyqa yig`na SHNEK shlamiga uzatiladi. Filtrgresslangan ko`ptara chig`anog`i ekstraksiya sexiga transportlardan tayyorlov sexidan biriga tehnologik jarayonlar chang ajratish bilan boradi. Chang bo`limi mumkin bo`lgan joylar havoni changdan tozalash uchun so`rovchi qurilmalar bilan ta'minlanadi.

EKSTRAKSIYA SEXI.

Bu sex kunjara chig`anog`idagi kelgan yog`ni ekstraktsion benzin yordamida tortib olishga asoslangan. Paxta chig`anog`i sovutuvchi sistema orqali UD – 1250 (1-liniya) ekstraktsion liniyalik yuklovchi kallonaga beriladi. Ekstaksiyalangan material erituvchi yordamida yog`sizlantiriladi.

Yog`sizlantirilgan chiqanoq benzin bug`laridan ajratish uchun taterga uzatiladi, bu yerda sovutgich yordamida kondetsatsiyalanadi va benzin siqiladigan bokka yuboriladi. Benzindagi yog` eritmasi (mixelga ) diskli filtr orqali yog`dan benzinni haydash uchun distilyatsion qurilma;mag'a beriladi.

Distillash bosqich bug`larini kondetsatsiyalashga yordam beradi va suv ajratkich orqali aylanma bakka qaytariladi. Preslash ekstraktsiya jarayoni uchun boshlang`ich hom-ashyo ezilma hisoblanadi. Ezilma vallekli sitonokda bug`doyni maydalashdan olinadigan mahsulot. Maydalash yadro to`qimalarining maksimal darajada ochish uchun amalga oshiriladi. Nolmissitsilik ta'sirida qayta ishlash paxta ezilmasi tarkib va hususiyatini o`zgartiriladi. Bu esa presslash natijasida yog`ni to`liq ajratishga yordam beradi. Ichki po`stloq ezilmani quvirlardan mahsuloti bo`lib, sifatli yog` olish uchun temperatura va namlik yetarli qiymatga ega bo`lgan. Kunjara chig`anog`i ichki po`stloq preslashdan olingan mahsulot ekstraktlaridan chiqqan kunjara benzini ajratish uchun bochka bug`latgichga tushadi, so`ngra kunjara sovutgichda sovutiladi va omborga jo`natiladi.

Sex atmosfera havosi benzin bug`lari bilan ifloslanadi. Bu bug`lar sex binosidagi ventkatsion qurilma yordamida bo`lib olinadi, qurilmadagi esa kontortib olinadi.

RAFINATSIYALASH SEXI.

Sexda rafinatsiyalangan yog` quyidagicha texnologik jarayon bosqichlari orqali amalga oshiriladi:

1. Turbilizatroda hisoblangan miqdordagi ishqor bilan nitralash.
2. Lemon kislota bilan yuborish
3. Vakuum quritish annorotida quritish
4. Ramoli – preesda filtrlash
5. Tayyor mahsulotni tayyor mahsulotlar omboriga jo`natish.

Yog` ishlaydigan gidrotatsiyalash uzluksiz ishlaydigan qurilmada emulsion usulda quyidagicha rafinatsiyalandi. Tayyor mahsulot dezanmay rafinatsiyalangan paxta yog`i hisoblanadi.

Yog` kislotasi qaynoq kondetsat yoki qizdirib turilgan suv bilan yuviladi. 2 soat tindirilgandan so`ng yuvilgan suv bilan suv yog` tuzoqqa quyiladi. Yuvish neytrallash reanitsatsiyasigacha olib boradi.

Yuvilgan yog` kislotasi burtga nam (pishmagan) yog` kislotasini yig`ish uchun chiqariladi va distilyatsiyalanish uchun jo`natiladi.

Distillash bug`lantiruvchi uzliksiz va uzlikli ishlaydigan ” Komsomol” qurilmasida amalga oshiriladi.

Pishmagan yog` kislota 200-240 °Cda tomchi yig`gich qizdiriladi. Yog` kislota bug`lari tomchi yig`gich sistemasiga o`tadi. So`ng yuzani kondestorga o`tadi. Bu yerda bug` kondetsatsiyalanganda va yig`uvchi karobkaga oqib o`tadi. Xajmiy karobkadan sovun pishiruvchi sexga uzatiladi.

Kondetsatsiyalanmagan yog` kislotasi va suv bug`i aparatida yuvishdan oldin barometrik kondeksatorni birinchi bosqichidagi bug` ensontori yordamida so`rab olinadi. So`ng 2-bosqichida so`rib olinadi, gazlar esa bug` ejeltor blokini 3-bosqichida tortib olinadi va suv ajratkich yordamida atmosferaga chiqarib yuboriladi.

Qaynash temperaturasiga yog` kislota qizdirish uchun issiqlik tashuvchi sifatida yuqori temperatura turli organning issiqlik tashuvchi sifatida yuqori temperaturalari organning issiqlik tashuvchi (100 t) uzlikli qurilmada va uzluksiz elektrik TEN lar qo`llaniladi. Organik issiqlik tashuvchini qizdirish uchun bug` generator o`chog`i qizdiriladigan tabiiy gaz qurilmalarida.

SOVUN PISHIRADIGAN SEX.

Suyuq xo`jalik sovuni ishlab chiqarish uchun quyidagi texnologik bosqichlar amalga oshiriladi:

- yog` kislotasi va soda mahsulotlarini tayyorlash.

- Sovun pishiruvchi qozonda yog` kislotani sovunlanishi.
- Sovunni qayta ishlash sovunli asos olish uchun optimal chegaradagi to`yingan kondetratsiyali 35-420 g/lva 500-600 g/l Na OH li kaltsinatsiyalangan soda qo`llaniladi.

Bundan hom-ashyo nasos yordamida texnologik o`lchamiga uzatiladi. Tarmoqlangan yog`dan suyuq sovuni pishirish ikki bosqichda boradi. Nitrit gidrokorbanat bilan korbanat sovunlash va sovunlanguncha kautik soda bilan qozonga bundan nasos bilan hisoblangan miqdorida nitrit korbanat uzatiladi. Bug` bilan qizdiriladi va unga o`tgich orqali hisoblaydigan miqdorda yog` kislotasi o`z-o`zidan oqqan holda uzatiladi. Yog`li aralashma qozonga 3-4 qabul orqali beriladi. Aralashtirish o`tkir bug` bilan isitish havo bilan amalga oshiriladi. Massa sovunlanganga erkin miqdori 0.2 % ni konsentrlar kavustik soda (Na CO_3) bilan ishlov berish amalga oshiriladi.

TAYYOR MAHSULOT OMBORI.

Kunjara omboriga 1200 tonnali lentali konvektor orqali ekstraktsion sexdan uzatiladi. Saqlanish holati omborni butun parametri bo`yicha o`rnatilgan termoshtangi bo`yicha o`rnatilgan kontrol qilinadi.

Kunjarani realizatsiya qilish mashina kunjara yuklagich va transport vositalari yordamida temir yo`l transportiga yuklanadi. Shuningdek avtotransportlarga ombor sifatiga o`rnatilgan transport mehanik qo`llar orqali yuklanadi. Bu jarayon erkin tashish tezlanishi hisobiga beradi, yuklanadi va transportlashida atmosfera havosi kunjara changi orqali ifloslanadi. Redlar shulali ventliyatitsiyali qurilma bilan taminlangan.

MEHANIK SEX.

“Yog` ekstraktsiya” qo`shma korxonasining mehanik sexi butun sexlardagi alohida qisimlarni tariflashga mo`ljallangan.

Sex turli metal qirquvchi stanoklar bilan jixozlangan sexda quyma buyumni va temirchilik bo`limalari mavjud mehanik sex ish vaqtida atmosfera havosiga

uglirod oksidi(10), azot oksidi (NO), oltingugurt oksidi (SO₂)metal va obrazivchanglar qurum ajrab chiqadi.

KORXONA MARKAZIY LABARATORIYASI.

Labaratoriya ishlab chiqarish bosqichlaridagi tehnologik kontralni va korxona ishlab chiqarayotgan mahsulotini kontrol qiladi, shuningdek qoshimcvha material va hom ashyoni kirishini nazorat qiladi. Labaratoriyadagi mo`rili shkaf mo`rili vintlizatsion moslama bilan ta'minlangan bo`lib efir bilan ifloslangan havoni atmosferaga chiqarib tashlanadi.

QOZONXONA.

“Koson yog` ekstraksiya ” OXJ qo`shma korxonasidagi qozonxona bug`ni va tehnologik reglamitdan issiqlikni ishlab chiqarish uchun mo`ljallangan qozonxonada navbat bilan ishlaydigan ikkita ” Alsolda ” qozoni bor. Yoqilg`i sifatida tabiiy gaz sifatida azot qo`llaniladi.

2.2. Mavjud gaz tozalovchi qurilmalarining qisqacha tasnifi.

“Koson yog` ekstraksiya” OXJ qo`shma korxonasida asosan jarayon chang ajratish bilan boradi. Bu armosfera havosini tozaligiga salbiy tasir ko`rsatadi. Atmosferaga chiqadigan zararli moddalarning asosiy manbai paxta va kunjarani ushlab qolinmagan changi hisoblanadi.

Korxonada 15 ta aspiratsion qurilma bor. Barcha aspiratsion qurilma (manba) bir yoki ikki bosqichli havoni tsiklon bilan tozalashga komplekslangan. Tozalash darajasi ushbu qoluvchi qurilma turi va chang gaz uyumidagi chang miqdoriga bog`liq.

2.3 Atmosfera havosini ifloslantiruvchi moddalarning tasnifi.

PAXTA CHANGI.

Chiqindilardagi zararli moddalarni konsentratsiyalash N7 (9, 915541 PDK), N6(0.847470 PDK), N1(0.331455 PDK) formalashtirilgan.

Hozirgi vaqtda yerdagi konsentratsiya ruxsat etilgan normadan oshsa tegishli indiradakni yer konsentratsiyasi darajasini kamaytirish choralari ko`riladi.

KUNJARA CHANGI.

Tarqalish maydoni analizi orqali keltirilgan. Kunjara changining maksimal konsentratsiyasi kordinata nuqtasi bo`yicha  $x=1200$   $y=1400$  va 3.479394 ruxsat etilgan miqdorini tashkil etadi. Bu konsentratsiya shamol tezligi 0,5 m/s va shamol yo`nalishi 72°C bo`yicha formalashtirilgan havo miqdori deyiladi.

AZOT (II) OKSIDI.

Azot (II) oksidini maksimal konsentratsiyasi kordinata nuqtada $x=1200$, $y=1200$ va 1.157071PDK ni tashkil etadi. Berilgan konsentratsiya shamol tezligi 1.2 m/s va shamol yo`nalishi  $720^{\circ}$  formalashtirilgan. Hozirgi vaqtda yer usti miqdor PDK dan olsa shu ingredientni yer ustki konsentratsiyasi kamaytirish choralari ko`rilgan.

MARGANS VA UNING BIRIKMALARI.

Bu birikmalarning maksimal miqdori kordinata $x=1200$, $y=1200$ va 0.487185 REM ni tashkil etiladi. Ushbu miqdor shamol tezligi 0,9 m/s va shamol yo`nalishi  $314^{\circ}\text{C}$  hozirgi vaqtda maksimal yer usti konsentratsiyasi REM dan oshmaydi chiqindilarni real paralotriga ruxsat etilgan miqdor statusi berilsa maqsadga muvoffiq bo`ladi.

AMIAK (NH_3).

Maksimal konsentratsiyasi koordinatada $x=1000$; $y=1200$ va 0.437472PDK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 1.5 m/s va shamol yo`nalishi 202 gard formalashtiriladi.

Formalashda maksimal yer usti konsentratsiyasi N24 (0.437472 PDK) manbasiga kiritilgan.

UGLEROD OKSIDI.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtalarida $x=1200$ va 0.070058 PDK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 1.2 m/s va shamol yo`nalishi 320°C da formalashtirilgan.

Formallashda maksimal yer usti konsentratsiyasi №40(0.070058) manbaga kiritgan. Hozirgi vaqtda maksimal yer usti miqdori REM (PDK) dan oshmaydi. Amaldagi chiqindilarning qiymatlariga ruxsat etilgan chiqindi (PDK) statusi berilsa maqsadga muvofiq bo`ladi.

SULFAT KISLOTA.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtalarida $x=1000$; $y=1200$ va 0.090221 REK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 0.8 m/s va shamol yo`nalishi 271° da tuzilgan.

Tuzishda maksimal yer usti konsentratsiyasi N35(0.0090221REM PDK) manbaaga kiritilgan hozirgi vaqtda maksimal yer usti konsentratsiyasi REK dan oshmaydi,amaldagi qiymatlarga REM statusi berilsa maksimalga muvofiq bo`ladi.

YOG`OCH CHANGI.

Maksimal konsentrtsiyasi koordinata no`qtalaridan $x=1200$; $y=1200$ va 0.132104 REM ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 0.7 m/s va tuzilgan maksimal yer usti konsentratsiyasi (0.132104REK) manbasiga kiritiladi.

AZOT OKSIDI.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtalarida $x=1200$; $y=1200$ ga yetadi va 0.150448 REK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 0.9 m/s va shamol yo`nalishi 308° C da tuziladi.

Tuzishda maksimal yer usti miqdori N 41 (0.150148 REK) manbasiga kiritiladi.

Hozirgi vaqtda maksimal yer usti konsentratsiyasi REKL dan oshmaydi. Chiqindilarni amaldagi qiymatlariga REK statusi berilsa maqsadga muvofiq bo`ladi.

BENZIN BUG`I.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtalarida $x= 1000$; $y=1200$ ga erishadi va 0.578730 REK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 0.5 m/s va shamol yo`nalishi 200° C da tuziladi.tuzishda maksimal yer usti konsentratrsiyasini N19 (0.257258 REK) va N18 (0.255602 REK) manbalariga kiritilgan.

Hozirgi vaqtda maksimal yer usti konsentratsiyasi REK dan oshmaydi. Amaldagi real chiqindilarni qiymatlariga REK statusni berilsa maqsadga muvofiq bo`ladi.

TEMIR OKSIDI.

Maksimal koordinata nuqtalarida $x=1200$; $y=1200$ va $1,800\ 712$ REK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 1.1 m/s va shamol yo`nalishi  $314^{\circ}\text{C}$  da tuziladi. Tuzishda maksimal yer usti konsentratsiyasi REK dan oshmaydi. Real chiqindi qiymatlariga REK statusi berilsa maqsadga muvofiq bo`ladi.

2.4 Atmosferani ifloslantiruvchi moddalar tarqalishi maydoni atrof-muhit muhofazasi tadbirlaridan keyingi tahlili.

PAXTA CHANGI.

Maksimal konsentratsiya koorditalari nuqtalarida $x=1200$; $y=1400$ ga yetadi va 0.960353 REK ni tashkil etadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi 0.8 m/s va shamol yo`nalishi 60°C da tuzilgan.

Maksimal yer yuzi konsentratsiyasini tuzishda N15 (0.149160REK), N11(0.147707REK), N12 (0.127211REK), N14(0.112709REK) va N8 (0.1090% REK) manbalariga kiritiladi.

Tabiatni muhofaza qilish choralari realizatsiya natijalariga ko`ra ishlab chiqarish maydoniga yer yuzi konsentratsiya normasi 0.5REK darajasini tashkil etishi lozimligi belgilangan.

Belgilangan choralarga ko`ra tegishli ingredient bo`yicha korxonada chiqadigan chiqindi REK rejimiga mos keladi.

KUNJARA CHANGI.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtalari bo`yicha  $x=1200$ ;  $y=1400$  ga va  $0.629923$  REK ni tashkiletadi. Ushbu konsentratsiya shamol tezligi  $0.7\text{ m/s}$  va shamol yo`nalishi 62°C da tuzilgan.

Tuzishda yer yuzi konsentratsiyasi N29 (0.487329 REK), N26 (0.087788REK) manbalariga kiritiladi. Ishlab chiqarish maydoni chegarasida

belgilangan maydoni chegarasida yer usti konsentratsiyasi normasi 0.1 rek darajasini tashkil etadi.

AZOT (II) OKSIDI.

Maksimal konsentratsiya koordinata nuqtasida $x=1400$; $y=1000$ ga yetadi, 0.499566 REK ni tashkil etadi. Ushbu miqdor shamol tezligi 1.6 m/s va shamolyo`nalishi 315°C da tuziladi.

Tabiatni muhofaza qilish choralari natijalariga ko`ra ishlab chiqarish maydoni chegarasida yer usti konsentratsiyasi qiymati 0.5 PDK ni tashkil etish lozim.

Ruxsat etiladigan chiqindi (REG) meyorini hisoblash uchun ifloslantiruvchi modda chiqaruvchi manbalarning parametrik

[illegible]

hisobi. 2.1-jadval.

2.4- jadval (davomi)

Chiqarilayotgan gaz havo aralashmani parametri DM³							Tozalash qurilma soni		Tozalash darajasi %		Zararli modda	Zararli moddalar chiqishi					
V,m/s V m³/s T°C												Keyingi			Reja		
Hozir	Keyin	Hozir	Keyin	Hozir	Keyin	Hozir	Keyin	Hozir	Keyin	Hozir	Jami	G/e	m/m³	T/yil	g/s	Ge/m³	30
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
0.25	0.250	1.2	14.1	0.300	1.355	15.8	20	21	Risi	-	Tolali paxta changi	0.06	200.0	0.277	0.012	0.9	0.0045
0.350	0.350	1.2	14.1	0.300	1.355	15.8	20	-	Risi	-	Tolali paxta changi	0.030	99.7	0.199	0.0006	0.4	0.0038
0.350	0.380	1.2	14.1	0.300	1.355	15.8	20	-	Risi	-	Tolali paxta	0.030	99.7	0.189	0.0006	0.4	0.0038

											changi						
0.25	0.25	1.2	1.2	0.300	0.300	15.8	15.8	-	-	-	Tolali paxta changi	0.019	63.2	0.022	0.0006	19.9	0.0071
0.25	0.25	1.2	1.2	0.300	0.300	15.8	15.8	-	-	-	Tolali paxta changi	0.016	53.2	0.151	0.000 96	3.2	0.0019
0.25	0.25	1.2	1.2	0.300	0.300	15.8	15.8	-	-	-	Tolali paxta changi	0.096	319.1	0.211	0.011	36.6	0.139

2.4-jadval davomi

1	2		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Bosh korpis	Sheluxa	16	7500	Tashkiliy	1	1	16	16	8.5	8.5	0.340	0.340	12.5	12.5	1.272	1.272	20	20	
Volsovk i	BC-5	4	7560	II-II-II	1	1	17	17	15	15	0.250	0.250	12.1	12.1	0.599	0.594	20	20	
Ekstraks	Tost	5	7560	II-II-II	1	1	18	18	21	21	0.150	0.150	4.8	0.085	0.088	48	30	30	

iya sexi																		
Ekstraks iya sexi	Ekstr	5	7560	II-II-II	1	1	19	19	21	21	0.150	0.150	4.8	4.8	0.085	0.085	31	31
-II-	Benzin	8	7560	II-II-II	1	1	20	20	21	21	0.810	0.810	6.3	6.3	3.245	3.245	33	33
-II-	Feltr	4	7560	II-II-II	1	1	21	21	24	24	0.860	0.860	6.2	6.2	3.299	3.299	35	35
-II-	Sex uchist	-	7560	II-II-II	1	1	22	22	22	22	6112.5	6112.5	1.0	1.0	7.5	7.5	40	40
-II-	Shnok	1	7560	II-II-II	1	1	23	23	20	20	0.300	0.300	1.2	1.2	0.085	0.085	42	42
Kompr bil	Kompr	6	3780	II-II-II	1	1	24	24	4	4	0.250	0.250	15.9	15.9	0.780	0.780	13	13
Benzin ombori	Benzin	2	1260	II-II-II	1	1	25	25	3	3	0.180	0.180	10.3	10.3	0.262	0.262	10	10
Shurot ombori		3	7560	II-II-II	1	1	26	26	10.5	10.5	0.300	0.300	5.8	5.8	0.617	0.617	25	25
-II-		1	7560	II-II-II	1	1	27	27	20	20	0.370	0.370	7.1	7.1	0.6882	0.6882	28	28
-II-		1	7560	II-II-II	1	1	28	28	20	20	0.370	0.370	5.7	5.7	0.548	0.548	28	28
-II-		2	7560	II-II-II	1	1	29	29	60	60	0.900	0.900	2.7	2.7	1.716	1.716	17	17
-II-		1	1030	Tarq	1	1	30	30	6	6	0.25	0.25	1.2	1.2	0.300	0.300	16 .8	16 .8

-II-		1	1674	Tarq	1	1	31	31	9	9	0.25	0.25	1.2	1.2	0.300	0.300	15	15
Rafinatsiya sex Rafinatsiya korxona	Yuvilmashina yog'in	2	3780	Tashkiliy Tashkiliy	1	1	32	32	9	9	0.300	0.300	2.7	2.7	0.191	0.191	40	40
	Setiral						33	33	5	5	0.525	0.525	15.6	15.6	3.375	3.375	30	30

Ruxsat etiladigan chiqindi meyoriga amal qilish uchun atmosferaga chiqarilayotgan chiqindilar miqdorini kamaytirish rejasi va hisobi.

Ishlab chiqish bo`limi nomi	Ifloslanuvchi manbaa	Tadbir nomi	Zararli modda nomi	Chiqindi miqdori			
				Tadbirchi		Tadbirdan keyin	
				T/s	T/yil	T/s	T/yil
1	2	3	4	5	6	7	8
Urug` qabul qilish	1	Risitsikllonini	Tolali paxta changi	0.060	0.227	0.0012	0.

		qurish					
Urug` qabul qiluvchi bunker	2	Risi tsikllonini qurish	Tolali paxta change	0.030	0.189	0.0006	0.0038
Urug` qabul qiluvchi bunker	3	Risi tsikllonini qurish	Tolali paxta change	0.030	0.106	0.0006	0.0039
Urug` ombori pievman	4	Qisman ikki tomonlama yonish	Tolali paxta change	0.019	0.022	0.0006	0.0072
Urug` ombori lentilitranstartyor	5	Ikki tomonlama yonish perok bo`limi balandligi 0.5	Tolali paxta changi	0.016	0.151	0.00096	0.0091

2.5. Paxtani birlamchi kaita ishlash jarayonida atrof muxit zararlanishini xosil bulish sabablari.

Paxtani birlamchi qayta ishlashda transportlashda quritish tozalash chigitdan paxtani ajratishga intirlashda ishlab chikarishni tozalash va iigishda bino xavosiga xamda atmosferaga chang ajratib chikadi. Chang asosan 3 fransiyada iborat; begona o` t bulaklarni paxta usimliklarni maydalangan qisimda tolali va mineral zarachalar paxtani qayta ishlash jarayonida ajraladigan begona o` t va tolali zarrachalar changi.

Foydalanayotgan, havodagi birga atmaosfera chiqqindilarni aspratsion turlariga bo`linadi. Tehnologik chiqindilar tehnologik qurilmalardan aspratsion chiqindilar changsizlantirish hisobasida hosil bo`ladi.

Paxtani pneveotranspsgortlash tozalash lint va chiqindilarni ishlab chiqarish istalgan havonichi qarish bo`limi hisoblanadi. Pnevmatransport qurilmasi yuklash va undan tushirish ishlarini mehanizatsiyalashda urug`ni yetkazib berishda va ishlab chiqarish chiqindilarni yetkazishda qo`llaniladi.

Tashqarida pnevmotroneportni so`ruvchi turi orqali paxtani quritish tozalash sexiga yetkazib beriladi. Sexni joylashishi va tayyorlov punkitiga bog`liq ravishda tashqarida pnevmotransportlash sexi yoki uch aylanma punkitidan iborat bo`lib, mustaqil chang manbalari hisoblanadi.

Bu punktlarda havoni changlanish darajasi $12000-15000\text{mg/m}^3$ ga teng. Yuqori namlikga ega bo`lgan past navli paxtani qayta ishlashda changni interisiv ajralish quritishdan so`ng yuklashda kuzatiladi. Paxtani pnevmotransportlashda sistemadan ajratilgan chang mayday dispres zarachalar ham bo`ladi. Asosan sariq tuproqni bazan yuqri kamchilikka ega bo`lgan paxtani transportlashda bu zarrachali changni tok bilan bog`liq holda qoladi va bu transportlashda havoga ajratilmaydi. Changni ko`p miqdori quritish tozalash jinellash mitalash tola chiqindilarni qayta ishlash jarayonida ajralib chiqadi.

Quritish tozalash jarayonida ajraladigan chang namlikga asosan quritish jarayonida yuqori namlikga ega bo`lgan paxtani quritishda chang miqdori 5-7

mg/m³ ga teng. Quritish agentini ishlatishda o`rtacha changlanish o`rtacha changlanish 400-600 mg/m³ to`liq bo`lmagan tartibda 1300-1500 mg/m³ ga yetadi.

2CB -10 quritilgani changsizlantirish ishlatilgan . quritish agentini 6mg/m³ hajmda quritgich hajm o`tkazgichdan so`rab olish orqali amalgam oshiriladi.

Sexdagi tehnalogik qurilmalardan chiqadigan changlangan havo atmosferasidagi shamol orqali atmosferaga yetkazib beradi va uni ifloslantiradi.

Paxtani birlamchi qayta ishlashda ajralmagan chang miqdorini kamaytirish uchun quyidagilar amalgam oshiriladi.

- paxta hosili yig`imida uni saqlash joylarida va qayta ishlashda changlanishni kamaytirish.
- Tehnologik qurilmalarni tehnika soz holatda saqlash.
- Aralashtiruvchi havo mashinalarini kamaytirgan holatida mashinalarni chang so`ruvchi sistemalarini ishga qobniyatini va soz holatda saqlash.
- Havodagi changni ushlovchi qurilmalarni ishchi qobiliyatida saqlash.

Tehnologik va vintiliatsion chiqindilarni normal talabi.

Statsioner manbalaridan atmosferaga chiqadigan zarali moddalar tomonidan ruxsat etiladi.

Barcha korxonalarni vazifasi zarali chiqindilarni kamaytirish chiqindilarni tozalash qurilmalaridan havosiz va effektiv ishlashini nazorat qilish, suv tupriq va boshqa tabiiy obyektlarni zarasizlanishiga yo`l qo`ymaslik lozim.

Paxtani birlamchi qayta ishlash jarayonida binoni zararlantirishini kamaytirish va bir vaqtda havo muhiti yaxshilanishi uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Sexdagi tehnologik jarayonda qo`llaniladigan havo sarfini kamaytirish, buning uchun: a) paxtani birlamchi qayta ishlash pnevmotransport sistemasini hom ashyo polifabrikat tayyor mahsulotni mehanik ko`rinishini transport bilan almashtirish transport qulayligini qidirish.

b) paxtani birlamchi qayta ishlash texnologik jarayonini takomillashtirish shuningdek mahsulotni mashinadan mashinaga ochiq holda o'tkazishni bartaraf etish.

2. Sexdagi texnologik qurilmalarini texnologik holatda saqlash.

3. Sexdagi barcha mashinalarni chang so'ruvchi sistemasini ishga yaroqli holatida saqlash.

4. Texnologik qurilmalaridan atmosferaga chiqiyotgan havodagi changni ushbu qoluvchi qurilmalarni ishga yaroqli holatda saqlash.

5. Havoni ikki bosqichli tozalash qo'llanishi lozim, chang ushlovchi qurilmani ishdan chiqaruvchi yirik zarrachalarni fraktsiyalaridan ajratishni o'taminlash va chang ushlovchi qurilmalarni normal ishlashni buzuvchi mayday zarrachali fraksiyani ajratish.

2.7. Yog` zavodidan atmosferaga chiqayotgan changdan havoni tozalash.

Havoni tozalashdan maqsad atmosferaga tashlangan havodagi va ishchi zonadagi changni ruxsat etilgan ko'psotsayasi taminlashdan iborat.

Texnologik qurilmalardan chiqqan va atmosferaga tashlangan havo agar C miqdor quyidagi qiymatidan oshmasa tozalanmasa ham bo'ladi.

1) Manba debeti $4 > 15.0$ ming m^3 /soat, $C_1 = 100k$

2) Debet $4 < 15.0$ ming m^3 /s, $C_2 = (160-44) L$

Agar havoni changlanish $60 m^2/m^3$ dan past bo'lsa havoni tozalanmasa ham bo'ladi. Sexdagi havoni changdan tozalash uchun turli unimorlikka ega bo'lgan tseklonlar ($1.5 - 6 m^3/s$ gacha) chang cho'ktiruvchi kamiralar, ikki bosqichli qurilmalar ham chang ushlagichlar to'qimalar filtrlar qo'llaniladi. Havoni tozalash effektivligi quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$N = \frac{C_1}{C_2} \times 100$$

Bu yerda : C_1 va C_2 - tozalanmasdan oldin va tozalangandan so`ngi chang massasi, kg

Masala № 1

Sinashda chang ushlashga 85 kg ushlanganligi 80 kg havo ushlab qolindi qurilmani chang ushlash effektini aniqlang.

Yechim:

$$N = \frac{C_1}{C_2} \times 100 = \frac{80}{85} \times 100 = 94.1$$

Chang ushlash efektini chang ushlagichga kiradigan havoni changlanishi va chang ushlagichdan chiqadigan havoni changlantirish orqali aniqlash mumkin (%)

$$N = \frac{C_1 - C_2}{C} \times 100$$

Bu yerda C_1 va C_2 tozalanmasdan oldin va tozalangandan so`ng havoni tegishli changlanishi mg/m^3

Masala №2

Qo`shimcha o`lchashdan so`ng filtrga tushgan havoni changlanishi  $C_1=650 \text{ mg/m}^3$  filtrlashdan so`ng havoni changlanishi $C_2=15 \text{ mg/m}^3$ ga kamayadi. Filtrni chang ushlash efektini aniqlang.

Yechim:

$$N = \frac{C_1 - C_2}{C_1} \times 100 = \frac{650 - 15}{650} \times 100 = 9.8$$

Bir nechta o`rnatilgan chang ushlagichlarni umumiy effektivligi quyidagi formula bilan aniqlanadi.

$$\text{Chumum} = (1 - (1 - \eta_1) \cdot (1 - \eta_2) \cdot \dots \cdot (1 - \eta_n)) \cdot 100$$

Bu yerda $\eta_1, \eta_2, \dots, \eta_n$ – birlik qismda ifodalangan har bir bosqichda o`rnatilgan chang ushlangacheffektivligi asosan markazdan qochma chang ushlagichda ortadi.

Tosiklonlarni effektivligini aniqlashda changni dispers tarkibi muhim ahamiyatga ega

Korxonadan atmosfera havcosiga chiqayotgan zararli moddalarni kamaytirishni texnik yechimlari.

Korxonada hozirgi kunda 15 ta aspiratsion tozalash qurilmalari bor. Ular asosan paxta change va shrot changlarini ushlab qolish uchun mo'ljallangan, biroq bu tozalash samaradorligi past bo'lib, eskirib qolgan.

Biz bu meyordan ortiqcha chiqayotgan paxta changi, shrot changi va benzin bug'ini kamaytirish uchun tozalash samaradorligini yuqori bo'lgan (99%) BSU – C tipidagi batareiali tsiklonlarni o'rnatishni tavsiya qilaman.

BSU sikloni qattiq zarrachali changlangan havoni tozalash uchun mo'ljallangan.

Texnik xususiyatlari.

1. Tozalash samaradorligi %.....90.99,5
2. Aerodinamik qarshilik.....500-650
3. Kirayotgan gazlar changlanganligi $^2/m^2$ 600 gacha
4. Harorat C^0 250
5. Siklon ichidagi bosim ga 4×10^4
6. Og'irligi kg.....1500

PBS tipidagi batareiali siklonlar texnologik gazlarni changdan tozalash uchun mo'ljallangan.

Texnik xususiyatlari.

1. Tozalanayotgan gazda changning miqdori g/m^3 75
2. Bosim kpa40
3. Gidrovlik qarshilik koefsendi.....120
4. Gidrovlik qarshilik kpo0.13-0.15
5. siklon elementlari.....24
6. Og'irligi kg.....4000

Mehanik muhofaza qilish

3.1 Mehnatni muhofaza qilish qonuniyatlari asoslari

Mehnatni muhofaza qilish qonuniyatlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi mehnat qonunlari kodeksi asosida olib boriladi. Mehnatni muhofaza qilishning qator masalari konstitutsiyada aks etirilgan. Mehnatkashlarni havfsiz va sog'lom mehnat sharoiti bilan taminlashni davlat o'zining asosiy vazifasi deb hisoblaydi. O'zbekiston Respublikasi oiliy kengashining 1992-yil 8-dekabrda XII-chaqiriq II-sesiysida tasdiqlangan konstitutsiyaning davlat 18, 20, 27, 29, 36, 42 moddalarida mehnatni muhofaza qilish masalalari bayon etilgan.

Konstitutsiyada barcha fuqarolarni mehnat qilish huquqini taminlaydi yani mehnatkashlar ma'lum miqdorida ish haqi olish bilan taminlandilar. Bu huquq haftasiga 41 soatdan oshmagan ish soati belgilash asosida va yiliga bir marta haq to'lanadigan (dam olish) tatil olish bilan amalgam oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi mehnat qilish qonuniyatlari mehnatkashlarga yaratib berilayotgan sharoitlar va huquqlari hamda ularni nazorat qilish jixatidan dunyoda eng ilg'or hisoblanadi

Sanoat korxonalarida mehnatni muhofaza qilish xizmatini uyushtirish.

Davlat korxonalari tashkilotlari va muassalarida xavsizlikni tamindash va ish sharoitini yaxshilash muammolarining asosiy vazifasi ekanligi mehnat konunlari kodeksi (MKK yoki azot)da yozib kuyigan .

Mexnatni muxofasa qilish mex natni uyushtirish 1980 yil 10_ iyulda da tasdiklangan va 1984 yil 14_noyabrda kuchga kirgan.Yagona "nizom"ga asoslanadi .Ishlab chikarishga texnika xavsisligi sanitar gigena xolati buyicha javobgarlik koxona boshligi derektir vamuxandis zimmasiga yuklatilgan sex bulim uchaska laboratoriyalarida ularning boshliklari javobgar dirlar .

Korxona ajratilgan mablag va vositalardan rejali foydalanish xavsizlik texnikasi konun koydalari va nixomlariga rioya kilish mexnat konunchiligi amal kilishni vazirlikdan va davlvt nazorat inspeksiyasidan beriladigan farmoish kursat malarning bajarilish ustidan nazorat utkazadi .

Mexnat muxofaza kilish bulimii (MMKB)uz faoliyatini korxonaning boshka bulimlari kasaba uyushmasi kunitasi mexnat buyicha texnika nazorati maxali davlat organlari bilan birgalikda tasdiklangan reja asosida ish olib boriladi.

Bulim kuydagi vazifalarni bajaradi:

- xavsiz,soglom mexnat sharoitini yaratish uchun ishlarni takomillashtirish
- shikastlanish kasallikdan ogoxlantirish
- ilgor samarali tajriba ilmiy usullarini tadbik kilish
- korxona nazorat urnatish shikastlanish va kasallanishlarning sabablarni tekshirish

- sharoitni yaratib berish chora tadbirlari ishlab chikish
- kayta tamirlangan yangi kurilgan binolar urnatilgan asbob uskunalarning kabul kilish kamissiyasida ishtirok etish

- instruktor utgazish ishchilarning bilimini tekshirish
- baxtsis xodisalarni tekshirish ishida ishtirok etish xisob tuzish vaboshkalar

Mexnatni muxofaza kilish bulim xavsizlik muxandislari kuydagt xukuklarga ega:

1. korxona barcha bo`limlarining holatini tekshirish kamchiliklarini va uni bartaraf etish mudatini ko`rsatib yozma ravishda buyruq berish.

2. ishlayotgan hayotiga salomatligiga havotir bo`lgan mashina apparat moslsmalaridan

Frydalanishnitakikladi.Bu xakidv bosh muxandisni ogxlantirish .

3. Xavsizlik buyicha bulimlaridan yozma ravishta xujjat malumotlarni talab kilish.

4. Mexnat muxofaxasi buyicha konun koyda va kursatmalarni buxgan aybdor shaxslarni ishdan chktlashtirish .

5. Korxona rax bariyatiga bulim xodimlarining namunali xizmatini takdirlash aybdor shaxslarni axlokiy javobgarlikka tortish tafsia berish va xokxazo.

3.3. Sanoat korxonalarida jaroxatlanish va kasb kasalliklarni urganish usullari

Sanoat korxonalariga baxtsiz xodisalarnt urganish baxtsiz xodisalarni kelib chiqishiga sabab buladigan omillarni aniqlash ularni yuqotishi chora tadbirlarini kurish imkoniyatini beradi. Bu ishlar asosiy samaraliy xavsiz ish usullarini qullash baxtsiz xodisa vakasbkasalliklarning kelib chikilishidan xal buladigan ish sharoitini tashkil qilish xisoblangan amalga oshiriladi.

Baxtsiz xodisalarining sabablari asosan 2 usul yordamida aniklanadi.

Sitatistika usul bu sanoat korxonalarida sitatistika xisobiga olingan baxtsiz xodisalar matreallarni chukur urganishga asoslangan. Sitatistik usul baxtsiz xodisalarni kamaytirish borasida chopa –tadbirlar kurish uchun amali malumot beradi busanoat korxonalarida jaroxatlanishni tariflovchi chastota koyfisenti jaroxatning ogirlik kayisenti urtacha kursatkichini olishini imkoniyatini beradi.

Chastotali koyfisenti (K_2) 100 ishchi xisobiga vat davomida sanoat korxonalariga tugri keladigan baxtsiz xodisalarining urtacha mikdorini kursatadi uni kudagichi tinglama orkari aniqlaymiz

$$K_2 = N \cdot 1000 / R \quad (22)$$

Bu erda N malum vakt ichida jaroxatlangan

R –shu vakt ichida korxonaga ishlagan ishchilarning urtacha soni.

Baxtsiz xodisalarining ogirlik koyfisenti (K_0) xar bir jaroxatlanishi tufayli urtacha yukotilgan esh kuplik mikdorini ifodalaydi va kuydagi tinglama bilan ifodalaymiz. $K_0 = D / N$ (23)

Bu erda D baxtsiz xodisaga uchraganlar tomonidan yukotilgan ish kunlari soni shu davr ichida bulgan baxtsiz xodisalar soni .

Korxonalarining shikastlanishi darajasi baxtsiz xodisa asorati 1000 kishi xisobiga kuydani tenglama bilan .

$$K_r = K_2 \cdot K_0 = D \cdot 1000 / R \quad (24)$$

Guruxlari usul baxtsiz xodisalarni bir xil sharoitlarida va ayrim belgilari bilan guruxlangan holda jaroxatlarning sodir bo`lishi chastotalarini aniqlash imkoniyatlarini beradi.

Tamografik usulda malum ish uchastkalarida baxtsiz hodisalarini chastotalari haqida ko`p samarali ma'lumot olinadi. Statistik usuli orasida shikastlanish ishchi va xizmatchilar orasida qanday taqsimlanganligi baholanadi. Baholashda ishchilarning yoshi staji, kasbi jinsi mutahasisligi ishchi vaqti ish turi va boshqa omillarga etiborga olinadi .

Statistik usulda aniqlanishga asosiy baxtsiz hodisalar kichik semnada kam stajni ishchilar orasida yoki yoshi katta bo`lgan ishchilar orasida (50%)sodir bo`ladi.

Molografik usuli

Bu usul baxtsiz hodisa yuz bergan ayrim sex uchastka yoki korxona bo`limlarini har tomonlama chuqur o`rganib asoslanadi. Asosiy diqqat etibor tehnalogik jarayonlarining tiklanishiga ishlab chiqish sabablari aniqlandi.

Korxonada kelib chiqish mumkin bo`lgan baxtsiz hodisalar kelib chiqmasligi uchun ogohlantirish va jarayonlarni o`zgartirish va mukkamallashtirish chora tadbirlarni ko`rishda muhim ahamiyatga ega.

Asisiy diqqat etibor tehnalogik jarayonlarning cheklashiga ishlab ishlab chiqish ishning xavfli lahzalariga va sanotariya gigenik mehnat sharoitiga qarab, bu korxonada hodisalar avariylar kasb kasaliklarining kelib chiqishi sabablari aniqlanadi. Tamografik usulda ma'lum uchastkalarda baxtsiz hodisalar chastotalari haqida ko`p malumot olinadi. Statistik usullar yordamida shikastlanish ishchi va hizmatchilarning orasida qanday taqsimlanganligi baholanidi.

Tehnalogik va zarur uskina moslamalarini takomillashtirishni apparatlarini xavfsiz ishlatishdan saqlahda quyidagi talablar tadbirlar choralar ko`rilishi lozim bo`ladi. Tehnalogik jarayonlardagi ishlarni amalga oshiradi.

IV. Iqtisodiy qism.

Atrof muhitni ifloslanishi atmosfera va xalq xo'jalik tarmoqlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oqibatda odamlarning kasalikka chalinishi ortida ish qobiliyati susayadi. Tabiiy resurslarning mahsuldorligi pasayadi. Asosiy fondlar eskirishi tezlashadi, o'simliklar va hayvonot dunyosining ayrim turlarining yuqotib ketishiga olib keladi. Atrof muhitning ifloslanishi xalq xo'jaligida 2 xil harakati hosilbo'lishiga olib keladi.

1. Chiqindilarni kamaytirish ifloslanishning oldini olish uchun ketadigan zarur harajatlari.
2. Ifloslangan chiqindilarning salbiy ta'siri oqibatida yuzaga keladigan zararli harajatlari $Z = k \cdot Q \cdot F \cdot G$ (25)

Bu yerda : Z- zarar miqdori so'm

K- o'zgarmas koefitsient t/ so'm

Q- atmosfera havosining nisbiy ifloslanishini xavfli ko'rsatkichi (mahsus jadvaldan olingan)

F= har bir turdan qoplash harajatlari. Umuman atrof muhitning ifloslanishidan keladigan zararni 3ta turga atmosferani suv yer havzalarining ekologik holatini buzilishidan, ifloslanishi oqibatida yetadigan zararlarga bo'lishi mumkin har bir holat uchun iqtisodiy zarar hamda usullar bilan hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishda atmosfera havosining ifloslanishi darajasi va uni kamaytirish tadbirlari ishlab chiqarilayotganligi uchun quyidagi atmosfera havosini ifloslanishini iqtisodiy baholaymiz.

“Koson yog` ekstraksiya OHJ “ning hozirgi davridagi atmosferani ifloslanishini iqtisodiy baholash.

Atmosfera ifloslanishi natijasida yuzaga kelayotgan iqtisodiy zararni quyidagicha baholaymiz, ifloslanishning xududning maydoniga:

Atmosfera chiqindilarning tarqalishini hisobga olib tuzatma f- maydon zarali chiqindilar holatidan kichik tushish tezligiga ega bo'lgan (1 m/s) aralashmalar uchun

$$f = f = \frac{100 (m)}{100 (m) + u + h} \times \frac{umk}{1(m / c) + u}$$

Bu yerda h manbaning balandligi , m bitiruv malakaviy ishda korxonada hozirgi vaqtda chiqayotgan chiqindilar hisobiga bo'layotgan zarur va taklif qilinilayotgan qurilma ishlab chiqarilishga joriy etilgandan keyingi zarani hisoblab taqqoslab ko'ramiz. Hisoblash ishlari jadval usulida olib boriladi. Atrof- muhitni ifloslantiruvchi modda taminlanganligi uchun to'lanadigan to'lovlar hisobi (so'm)

4.1.– jadval

Koson yog` ekstraksiya OXJ da atmosfera havosining ifloslanishi natijasida yuzaga kelayotgan iqtisodiy zararni hisoblash.

№	Asosiy chiqindilar	Hozirgi davrda chiqayotgan chiqindilarning yillik xajmi tonna	Tavfsiya qilinayotgan tadbirkordan chiqadigan chiqindilarning yillik hajmi, tonna	Koefsentlar			Umumiy zarur 3=k.0.f.s. so'm	
				K	O	F	Hozirgi holat	Tadbirdan keyingi holat
1	Paxta changi	8.733	6.244	5200	3.0	0.1	13670	9740
2	Shrot changi	6.264	3.837	5200	3.0	0.1	9779	5985
3	Benzin bug'i	415.666	82.32	5200	3.0	0.1	648438	118418.3
4	Azot ikki oksidi	17.226	43.823	5200	3.0	0.1	26872	19120
5	Uglirod oksidi	61.600	32.37	5200	3.0	0.1	0.6096	0.4280
	Jami							

Tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalar chiqarilganligi uchun to'lanadigan harajatlarning umumiy miqdori quyidagi formula yordamida aniqlaymiz.

$$\Pi=(M_n \times R)+(M_{c \times n} \times R_{1.2}) \quad (28)$$

Bu yerda : P – atrof- muhitga ifloslantiruvchi moddalarning chiqarganligi uchun harajatlar miqdori quyidagi formula yordamida hisoblaymiz :

M_g -atrof –muhitga ifloslantiruvchi moddalar meyorida chiqargandagi harajatlar miqdori.

$M_{c,n}$ -atrof-muhitga ifloslantiruvchi moddalarni meyoridan ortiqcha chiqish hajmi

R-1 tonna ifloslantiruvchi modda uchun sarf harajatlar/

1.2 meyoridan ortiqcha chiqarilayotgan moddalardan chiqindilar uchun tuzatish koefitsienti .

O'zbekiston Respublikasi xududlarda tabiiy muhitga ifloslantiruvchi moddalarni tarqalganligi byudjet hisobidagi to'lovlar va chiqindilarni joylashtirish (2003-yil) qoidalariga asosan koson yog' ekstraksiya OXJ dan chiqindilarga to'lovlar narxi quyidagicha O'zbekiston Respublikasi xududagi atmosfera hisobiga ifloslantiruvchi moddalarning chiqarib tashlanganligi uchun kompensatsiya to'lovlari miqdori (2005-yil) (1-ming)

4.2- jadval

№	Ifloslantiruvchi moddalar nomi	Atmosfera hisobiga bir tonna ifloslantiruvchi modda chiqarib tashlanganlik uchun kompensatsiya to'lovlar miqdori (ming so'm)
1	Paxta changi	0.300
2	Shrot changi	0.300
3	Benzin bug'i	0.012
4	Uglirod oksidi	0.024
5	Azot oksidi	0.252

Hisob ishlarini 6-jadval ko'rinishida olib boramiz 6-jadval

Atrof- muhitni ifloslantiruvchi moddalar chiqarganligi uchun to'lov qiymatlari hisobi.

4.3.– jadval.

№	Ifloslantiruvchi moddalar nomi	Chiqindilarni hajmi tonna		1 tonna chiqindilar uchun to'lovlar so'mmasit/m	Ortiqch chiqindilar uchun so'zlatish koefitsienti	Ifloslantiruvchi moddalar uchun soliq to'lovlar umumiy yig'indisi m-so'm
		Meyorida rejasida	Meyoridan ortiqcha			
1	Paxta changi	8.373	-	0.300	1.2	3.01
2	Shrot changi	6.264	-	0.300	1.2	2.255
3	Benzin bug'i	415.666	-	0.150	1.2	20.82
4	Uglirod oksidi	61.600	-	0.024	1.2	1.77

5	Azot oksidi	17.226	-	0.252	1.2	5.21
	Jami					

Xulosa.

Biz korxonani ishlab chiqarish sexlarini va atmosferaga tashlayotgan zararli moddalarni tahlil qilganimixda korxonadan bir yil mobaynida asosan quyidagicha moddalar tashlashishi aniqlanadi:

1. Benzin bug`i- 4.15 t/yil
2. Paxta changi-8.75 t/yil
3. Shrot changi – 6.269 t/yil
4. Azot ikki oksidi – 17.220 t/yil
5. Uglirod ikki oksidi - 6.600 t/yil
6. Oltingugurt angidridi – 2.82 t/yil

Jami : 511.6 tonna

Tahlil natijalarida kelib chiqib meyor darajasidan ortiqcha chiqayotgan ifloslantiruvchi moddalar kamaytirish uchun tozalash samaradorligini yuqori bo`lgan BTU – S va PBT – 15 tinidagi tiklonlarni o`rnatishni tavsiya qilamiz .

Tadbir natijasiga ko`ra korxonadan chiqayotgan zararli moddalar 515.6 t/yil dan 231 tonna / yil kamaydi. Korxona uchun iqtisodiy zarar 801528 so`mdan 217804 so`mga kamaydi . bu esa korxonadan chiqayotgan zararli moddalarning atrof-muhitga salbiy tasir ko`rsatishi kamayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A –O'zbekiston XXI – asr bo'sag'asida havfsizlikka tahdid.
Barqarorlik shartlari va taraqqiyotikafolatlari. Toshkent 1997-yil
2. Karimov I.A –O'zbekiston : milliy istiqlool, iqtisod, siyosat mafkura Toshkent
O'zbekiston 1- tom 1996.
3. “Atmosfera havosini muhofaza qilish “ to'g'risidagi qonun Toshkent 1996.
4. Alibekov I.A. , Nishonov I.A. – tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan
oqilona foydalanish Toshkent 1993.
5. Beknazarov R.U. Novikov Yu. V. Oxrana prirodi Toshkent : O'qituvchi 1995.
6. Baratov R. Tabiatni muhofaza qilish
7. Boynazarov U.R. Mehnatni muhofaza qilish – matnlar to'plami.
8. Katalog pimgazoogistnogo oborudovanie Moskva: 1990.
9. Kvoshi na zarezklomnie vemitova vibor sivosisie v atmosferiviy vozdux
predreshenie AU Toshkent : 1996.
- 10.Murodov Sh.O. Holboev B.M. bitiruv malakaviy ishini bajarish bo'yicha uslubiy
qo'llanma. Qarshi : 2001
- 11.Mustafoev S. Nazirov O suvanov P. tabiatni muhofazasi va ekalogiyasi oid ruscha
–o'zbekcha izohli lo'g'at. Toshkent Mehnat 1995
- 12.Murodov O.D. Murodov Sh.O. Qashqadaryo ekalogiyasi va ekanomikasi ilmiy
metodik ko'rsatma . Qarshi :1991.
- 13.Normurodov M.T. Ubaydullayev Sh. R. – BMII ga qo'yiladigan talablar bo'yicha
uslubiy ko'rsatma
- 14.Otabekov Sh. Nabiev M. – inson va biosfera . Toshkent : O'qituvchi 1995.
- 15.Qudratov A. Oxrana okrijayishiy sredi Toshkent : O'qituvchi: 1995.
- 16.Qudratov A – sanoat ekalogiyasi Toshkent: 1995
- 17.Saidaminov S. –oxrana okrujayishix sredi Toshkent: O'qituvchi 1995.
- 18.Tursunov X. –ekalogiya va tabiatni muhofaza qilish Toshkent: 1997

19.O`zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 2003-yil 1-may xududida atrof tabiiy muhitni ifloslantirganligi va chiqindilar joylashtirilganligi va chiqindilar joylashganligi uchun to`lovlar tizimi takomillashtirish to`g`risidagi qarori.

20.WWW naturi.uz

21.[WWW.new](#) mail.ru